ఆనందలహరి

తురగా రామన్నగారు ఇంటికి ఎదురుగుండా వున్న లోగిలి అరుగుమీద కూర్చున్నారు.

ఆ అరుగు, ఆయనకు ఒక్కడికే హక్కు, భుక్తం.

దారిన పోయేవా రెవరైనాసరే ఎదుట నిలవబడి, మాట్లాడిపోవడమేకాని, సరసను కూర్చునే సాహసం చేయరు.

కారణం వారిమీదున్న గౌరవం

మరిన్నీ వారి గడుసుదనం.

మనిషి, చక్కనివాడు, చాలినవాడు.

ఎందుకో ఒకందుకన్నా, ఎవరికీ చేజాపవలసిన అవసరం లేనివాడు. ఎవరి అవసరానికన్నా, అక్కరకు వచ్చేవాడు.

సాధారణంగా ఎక్కడికీ కదలడు. ఎప్పుడోకాని, అదన్నా దేవకార్యమైతేనే ఏ ఊరు పోవడం అంటూ లేదు. అదన్నా సకృత్.

ప్రొద్దునో, సాయంకాలమో ఊరి శివారున, అంటే, ఓ మైలులోపే అనుకోండి, ఉన్న తమ తోటలోకి పోవడం.

ఆ బావిదగ్గర స్నానంచేయడం, కాస్సేపు మామిడి తిన్నె మీద కూర్చుని, ఏ కృష్ణో – రామో అనుకోవడం, మరో కాస్సేపు గోవు వెన్ను నిమురుతూ దాన్ని మాలిమిచేయడం, దాని తువ్వాయితో, పసిపిల్లడల్లే గంతులు వేస్తూ ఆడుకోవడం.

ఈలోగా తోట కనిపెట్టుకునివున్న వెంకన్న, పాలుదీసి, తనకో పాలుంచుకుని, మిగిలినవి వారికి అందీయడం. అందులో సాపాలు బాదమాకు దొన్నెలో వుంచుకుని, ఈశాన్యంగా మారేడు వృక్షం క్రింద వున్న పుట్టలో పోయడం. 'నాగేంద్రుడా, వచ్చి, నీ అనుష్ఠానం కానిచ్చుకోవయ్యా!' అని మ్రొక్కడం.

ఓ పది అంగలు వెనక్కు వేసి, అక్కడున్న తులసి మొక్కలదగ్గర ఏక పాదాన నిలుచుండి, పుట్టలో నాగేంద్రుడు బయటకి వచ్చి, సూర్యనమస్కారంజేసి, మళ్ళీ పుట్టలో జేరుకునేదాకా, తానూ, సూర్యభగవానుడికి అంజలిపట్టి అలాగే ఉండి పోవడమూ, ఇంటికి తిరిగి వస్తూ, పిల్లలున్న ఏ యింటి వద్దనో మిగిలిన పాలు ఇవ్వడం, ఇంట్లోకి వెళ్ళి, ఇంటికైన ఇల్లాలు తులసిపూజ ముగించుకుని, తనకు మ్రొక్కేంత పర్యంతమూ అక్కడే నిలుచోవడమూ, ఆవిడ ఇచ్చిన తీర్థం పుచ్చుకుని, పొడిబట్ట కట్టుకుని, తమ తండ్రిగారు పూర్వం అనుష్ఠానం చేసుకొనేచోట, ఒక్క క్షణం కూర్చుని, వారిని స్మరించుకోవడమూ, తలుపు దగ్గరగా వేసి, వచ్చి ఆ అరుగు మీద చదికిలిపడటమూ. ఇది ఈయన పద్ధతి!

ఆ ఎదురిల్లు శివరామయ్యది. అంటే శివయ్య.

వాళ్ళతండ్రీ, తన తండ్రీ సహాధ్యాయులు. తాము డిప్పకాయలు ఇద్దరూ, నీ, నా భేదం లేకుండా, కలిసికట్టుగా మొట్టికాయలు తిన్నారు. తనకు పుష్టివుంది, దులిపేసుకున్నాడు. వాడు, వట్టి అర్భకుడాయెను! పడలేక, కోనసీమ బ్రాహ్మణుల వెంట పడిపోయి, అక్కడే ఉండిపోయి, వేదపండితుడై, దేశంపట్టి సంచారం చేసి, తండ్రికి ఉపచారం చేయవలసిన అగత్యం కలగడంతో, తెలిసి తిరిగి వచ్చాడు. ఆ పండు రాలిపోవడంతో, ఇంటిపట్టున ఒక్కడూ ఉండలేక, భద్రాద్రి రాముణ్ణి నమ్ముకుని అక్కడే పడుందామనుకున్నాడు. రామకోటి సమర్పించాడు. ఎట్టకేలకు తాను, పదేపదే కోరగా, మాట తీసివేయలేక, తంబుర చిరతలతో సీతారాముల విగ్రహాలతో, తిరిగి వచ్చాడు.

పెళ్ళిచేసుకోలేదు. అమ్మవంక వారూ, అయ్యవంక వారూ చెదురువాటుగా, అక్కడ ఉన్నా, ఆ బాంధవ్యాలు తిరగ వెయ్యడమన్నది లేదు. అక్కడ శ్రీరాముణ్ణి నమ్మినట్టే ఇక్కడ ఈ రాముణ్ణి నమ్ముకున్నాడు. మరే ప్రమేయం అక్కర్లేదనుకున్నాడు.

తొలికోడి కూసేవేళకు మేలుకోవడమూ, రామా! అనుకుంటూ ఇంతసేపు పాడుకోవడమూ, సంధ్యావందనాదికము ముగించుకొని, రెండు ఝాములదాకా, ఓ పదిపన్నాలు చెప్పడం, ఓ ఇంతసేపు సామగానం చేయడం, అప్పుడు, ఇంతపులగ మేసుకుని, ఓ బెల్లపుముక్క దానిమీద ఉంచి, అదే పుచ్చుకోడం, గుండు చెంబెడు మంచినీళ్ళు పుచ్చుకోడం, మడివిడిచి ఇవతలకువచ్చి, రాముడికి నివేదనచేసిన ఆ బెల్లమ్ముక్క రామన్న చేత ఉంచడం, అప్పుడూ రామన్న లేచి వెళ్ళి భోంచేయడం.

తాను వెళ్ళి రామన్నగారి పంచలో, అనవాయితీగా పడుకుని ఉండే మేకపిల్లల పక్కనే చోటుచేసుకుని అంగవస్త్రం వేసుకుని నడుంవాల్చడం. రామన్నతో కలిసి, సంజెపూట, అలా తోటలోకి వెళ్ళిరావడం, తిరిగివచ్చి, ఊరు మాటుమణిగేదాకా, ఆ పంచలోనే కూర్చునిపోయి, పిచ్చాపాటీ చెప్పుకుంటూ, అప్పుడు అక్కడే, రాముణ్ణి తలచుకుంటూ, ఓ పక్క ఝాము నిద్రపోవడం ఇదీ ఆయన పద్ధతి. రామన్నతో, ఆ ఇల్లాలు సీతమ్మతో తప్ప మరెవ్వరితో మాట్లాడడు. ఆ అగత్యమూ లేదు.

ఒక్క నవరాత్రుల్లోమటుకు, దివాణంవారు, పిలిచి ప్రత్యుత్థానం చేయడమూ, వీరు, కాదనకుండా, విజయదశమి పర్యంతమూ ఉదయాన్నే వెళ్ళి, అపరాహ్ణమయేదాకా వేదపారాయణ చేయడమూ, ఆ దీక్ష అనంతరం ఆ దంపతులను దీవించి, తాంబూలంమట్టుకు స్వీకరించి, తనదారితాను రావడం. అంతే!

పండగల్లో మట్టుకు దివాణానికి వెళ్ళడం. దేనికా అంటే, వారి తాతగారి నాటినుంచీ వస్తూన్న ఆచారం! అది మానరాదని వారి తండ్రిగారి కోరిక!

--చిన్న నాడందరూ రాముడూ అని పిలిచేవారు, శివయ్యను.

అప్పుడు, సరే.

"ఊరికి, ఇందరు రాములేమిటి? వీడే మీ రాముడు.

నేను శివుణ్ణి. అందరూ నన్నలా పిలిస్తే సంతోషిస్తాను." అన్నాడు గ్రామానికి తిరిగివచ్చిన రోజుల్లో. అప్పటి నుంచీ శివరామయ్య శివయ్య అయిపోయి, రామన్న ఏకో రామయ్య అయినాడు.

శివకేశవులకు లాగానే ఇద్దరికీ అభేదం! గ్రామంలో వారి, అభిప్రాయమూ ఆదరణాకూడా అదే.

అయితే ఒక్కటే తేడా. ఈ రాముడు, ఎప్పుడూ కన్నుల ఎదుట ఉంటాడు పలుకుతాడు శివుడి దర్శనమే కాదు.

--- రామన్నగారు, కూర్చున్న చోటనుంచి కదలక పోయినా, ఊరిలో - ముఖ్యంగా ఆ వాడలో, చీమచిటుకు మంటే అయన చెవిని పడకమానదు. అదెల్లాగంటే, ఎల్లాగో! ద్రక్షారామ భీమేశ్వరుడటూ - ఇతగాడిటూ! అయితే, ఆ స్వామివారికిఉన్న దక్షత, ఆ తత్పరత ఈయనకు లేదు. కేవలం భోగట్టా మట్టుకే ఈయనభోగం!

ఆ గ్రామంలో, ఆవాడలో మామిడివలస మొఖాసాదారు ప్రాపకంలో కొంత కాలం ఉన్నటువంటి, నాగమ్ అనే నగరాజకుమారి లోగిలి, మాంచిహాసుగా ఉంటుంది. ఆమె చేసుకున్న సుకృతం కొద్దీ, ఒక ఆడపిల్ల కలగడం, అయిదో నెల్లో, ఆ పిల్లను తీసుకువచ్చి ఈ రామన్న గారికి చూపించి, అయ్యా! వెనుకటికి, నా చిన్నతనంలో అంటే అయిదారేళ్ళ ప్రాయంలో, మా తల్లి వెంట దివాణానికి వెళ్ళాను. అవి దేవీ నవరాత్రులు. మా వాళ్ళు మేజువాణి చేస్తున్నారు. నేను, తాళం పట్టాను. సభలో తమ నాయనగారు, నేనున్న చోటికి రవంత పక్కనే దయచేసి ఉన్నారు. వారు, నావంకనే కన్నప్పగించి చూడటం మా తల్లి గమనించింది. నాకు సైగ చేసింది. సభా మర్యాదలు అప్పటికి నేర్చి ఉన్నదిగనుక, తాళం వేయడం ఆపి, ఒక అడుగు ముందుకువేసి, వారికి వందనం చేశాను. తమనాయనగారు, తల ఊగించారు! మా తల్లి వారికి కనులతో మ్రొక్కింది.

సభ ముగిసింది. వారు నన్ను దగ్గరకుపిలిచి "నాకు మ్రొక్కినచేత, రేకపండాలి" అంటూ నా చేయి అందుకని, "రాజయోగ్యమగు జవ్వని వయ్యేవులే" అని దీవించారు. వారిదీవెన నా సుకృతమై ఫలించింది.

తండ్రికి పేరుతెచ్చిన కుమారులు తమరు.

మా చిన్నది, మీ చేతి చలువను రాణించవలెనని వచ్చినానయ్యా.... అని, బిడ్డను వారికి అందించగా.....

రామన్నగారు, పసిదాని మోమువంకచూచి, తలయూచినవారై, కన్నులర మోడ్చి, పకపక నవ్వి, "నాగామ్! శ్రీనాథమహాకవి, వైభవంగా దేశసంచారం చేసేతరుణాన, ఓ గ్రామంలో - ఒక నంబివారికోడలు తమకు - సపర్యలు చేయంగా - మెచ్చుకున్న వారై - ఒక్క కందంలో ఆ అందం అంతా ఇమిడ్చినారట! నీ కూతురిదీ అంతరాణింపే" అంటూ పయ్యెద దిద్దినట్లు - ఆ పాపను నిమిరినవారై - "ఈడొచ్చిన తరువాత కనిపించవేపిల్లా! నా హస్తవాసి - ఎంతగా ఫలించిందో - చూదాం!" అని తల్లి చేతి కిచ్చారు.

అది - ఇప్పటికి - పదహారేళ్ళ నాటి కథ!

ఆనాడు మాఘపూర్ణిమ.

రామన్న - శివయ్య తోటలో ఉన్నారు. అలా తిరుగుతూ - కబురులాడుకుంటు న్నారు. తులసి మొక్కలమీదుగా -- కస్తురి వాసనలు కమ్మినవి. "నాగేంద్రులవారు వనవిహారం చేస్తున్నారల్లే ఉందిరా" అన్నాడు శివయ్య. "వారికేమయ్యా, దినానికో

తీరున పరిమిళించేరు. వలపులు వెజల్లేరు. కాని - శివునిలెంక లైనందుకు - వారిహృదిని మదనుడుదయించడు. నీ అంతటి ఒంటరులే వారు!"

"అదేమిత్రా, సదాశివులవారికి, యత్కించిత్ మోహినీ స్పర్శకలదని, పురాణోక్తం కదరా!"

"అలాగే, ఏ గానమోహినో, ఇక్కడ సాక్షాత్కరించాలని నీ అభిలాషా? నీది, వేదవాక్కు కదరా! అలాగే కానీ, రానీ-- "

-- రానే వచ్చింది. సమీపించింది.

రామన్నగారు, ఒక్క అడుగు ముందుకు వేసి అలా, చూచారు! శివయ్య, "ఎవరువారూ!" అని, తనలో తాననుకున్నాడు.

రామన్న వంక చూసి, నవ్వింది.

"ఆసి! నీవటే! మన నాగామ్ కూతురు! పదారేళ్ళనాడు, మనమన్నమాట, - ఫలించిందయ్యా, శివయ్యా! ప్రాయాన వచ్చి", నా కంటపడవే అని, ఓ బాలపాపతో అన్నాను. అలాగే వచ్చిందయ్యా. వచ్చినందుకు సంతోషమే.

చూశాము! తీరా---

చూడగ నల్పు !" అని నవ్వుకుంటున్నారు.

అలదానికి, చిడిముడితనం, నిలువు నిలువునా కులుకంగా, మరింత సమీపించి, సగౌరవంగా, జాలిగా, రామన్న వంకచూచి, వారినిచూపులతో కమ్ముకున్నది. వారూ, జాలిదలచారు.

"కాని, పరిశోభితదివ్యకురంగనాభము...."

అది, తీవులుపోయింది. వారు మెచ్చుకున్నారు.

"ఏ జాడను, రాజయోగ్యమగు జవ్వని...."

దానికి పరవశమయినది.

శివయ్య అన్నాడు: "నల్లని మేని సంచుదానా, నీ పేరేమి?"

"మీవంటి పెద్దలు గంగీ అని పిలిచేరయ్యా!"

"రామన్నా, వీరి ఇంటిపేరేమన్నావ్?"

"మునుపు, గేదగి. ఇకనుంచి, కేతకి....."

"నీకు, ఈ పరిమళమూ, మాకీ పరవశమూ, శాశ్వతమేలే."

అది, వారి హస్తములందుకున్నదై పయ్యెద కద్దుకుని, సరి మ్రొక్కులిచ్చింది.

"నల్లదానా, నా ఇంట రాముడున్నాడే.

ఆటపాటలతో వాని నర్తించేవా?" అన్నాడు శివయ్య.

"నల్లని మేని సంచుతో, అడగరాదుగా" అని అందుకున్నాడు రామన్న.

"రాదుగా?"

"రాదయ్యా. మీ రాముడు నీలమేఘశ్యాముడు.

ఈ శ్యామాంగి వారికి నచ్చదయ్యా!

నల్లనివారికి నలుపు గిట్టదు.

రాముని పూజకు కాదీ బాల పుట్టుక. రాజుల పూజలందుకొనేందుకయ్యా...."

"రామన్నా, నీ దీవెన, దీనికి శాపమా."

"శాపము కాదన్నా జన్మకు సాఫల్యము...."

"విచిత్రంగా ఉందే..."

"ఆ వైఖరులే విచిత్రములు. చూడవలెనంటే, ఆ ఆగమ రహస్య మెరుంగవలె. క్రీడల తేలవలె.

మనమందుకు తగమని, దీనిని రాజుపాల్జేసినాను.

వెంకన్నా, ఈ నల్లని పిల్ల దానికి, దోసెడు జాజులిచ్చి పంపరా. నాగామ్ కూతురా, నా పేరు తలచుకుని, ఆ పూలు తురుముకొని, మీ ఇంట నిదురించి, కోటలో మేల్కొనవే!" అన్నారు రామన్నగారు.

రామన్నగారి పద్యము, మరునాటికి ఊరిమీదికి ప్రాకినది. ఆ కవనము జమీందారుల చెవిసోకినది.

నాగాం కూతురు రాణివాస మేలినది.

రామన్నగారు, వశ్యవాక్కులనీ, వారి చేయిసోకడం మహాప్రసాదమనీ, దేశంలో తెలిసింది.

-- కొప్పులింగేశ్వరస్వామివారి ఉత్సవాలకు శివయ్యా! రామన్నా సందర్శనానికి వెళ్ళిన సందర్భంలో అక్కడ మేజువాణిలో అందరిలో గమకంగా, మంచి ఒత్తిరి, మాంచి ఎత్తరి, నాయకసాని, పెండ్యాల నాగి, వీరి కంట పడ్డదాయెను.

"నగుమోముదానా, నీకున్న రూపు ఎవరికున్నదే, అడుగు ముందుకు వేసి, ఆ గజ్జె నీవు కట్టవే" అన్నారు. అది, అల్లంతనే వారికి మ్రొక్కింది. కాని ముందుకు రాలేదు. "పెద్దలు ఇప్పటికి మన్నించవలె. ఆ పైన మనవి చేసుకొనేను" -- అన్నది.

"మనవు లెందుకే. ఈ రూపానికున్న లోపము మనకు తెలుసునులేవే -- ఇలా రా! ఇక మేలిముసుగుతో రా పనిలేదు పైసాలు, ఉత్సవాలకు పయ్యెదకొంగు రొండిన చెక్కుకొని, చెంగున గంతేసి, స్వామిని సేవించుకునేవులే. నీ గొప్పకు తగిన కొప్పు అమరేనులే" అంటూ తలనిమిరి, "ఆట సాగనీయవే" అన్నారు. అది, నివ్వెరబోయి, అంతలో తేరుకుని, "రామన్నగారే!" అంది. వారు, చిరునవ్వు నవ్వారు.

"అయ్యా! ఈ భాగ్యానికే నేను తపస్సు చేశాను. నేనై వచ్చేందుకు బిడియం వేసింది. రమ్మని పిలువనంపే సాహసం లేకపోయింది. ఇక నాజన్మ ఇంతేనేమో అనుకున్నాను.

రాముడే రూపము యిచ్చాడు. రాముడే వచ్చి లోపమూ తీర్చాడు. ఈ మేలి ముసుగు తీరిననాడు, వచ్చి దేవరను సేవించుకునేను. అనుమతించరయ్యా...." అన్నది.

"వారు ఒక్కనవ్వునవ్వి, రఘురాముడు జటాధారి. వరము, వా డీయవలెనే.

వీడు వట్టి రామన్న, వీని సేవలెందుకే.

ఈ రామలింగడు, నీకు శాశ్వతదైవము. నేను ఉత్సవానికి పనికిరాని, ఉత్త విగ్రహాన్ని.

మళ్ళీ మరోసారి, నే నీ ప్రాంతాలకు వస్తే,

నిన్ను చూసి, నీ కొప్పు నిమురక మాననులే" అన్నారు.

"అయ్యా! నా కొప్పున మీ చేతి దీవెన, విరుల సరమై నిలిచేనుగా.

తలచినప్పుడెల్ల, మేలుగా, మీచేయి సోకినట్లు, ఆ భావన లీయవయా!" అన్నది, మనసార మనవిగా, వారు, దయలు మీరగా,

"ఇచ్చినా మెచ్చినా ఆ ఆ రాముడేననే భావన నిలుపవే.

నీకానూత్న మరియాద, నిత్యమూ జరిగేను....." అన్నారు.

మేజువాణీ పునః ఆరంభమైంది.....

— ఒక పర్యాయం, ఏం జరిగినదంటే, నాగేంద్రుడు విహరించే ప్రాంతాన చంపకారణ్యమైతే, మేలుగా ఉండేనుగాని, అని తలచి, రామన్నగారు, ఆ మొక్కలకోసం తునిగ్రామం వెళ్ళడం సంభవించింది. రంగసానితోటలో అవి, కొల్లలు కాని, ఎవరికీ ఇవ్వదు. అమ్మదు. వెలకు దొరకవా అంటే దొరికేను కాని అది, మేలుజాతి వాటినే తీసుకు వెళదాం అనుకున్నారు రామన్నగారు.

తోటలోనే రంగసాని ఇల్లు.

రంగసాని, ఓ బరికె చేతపుచ్చుకుని, కేకలు పెడుతూ ఉరుకుతూంది. ఓ పది పన్నెండేళ్ళపిల్ల పంచె విరిచికట్టి, అందకుండా పరుగెత్తుతూ, తోటంతా కలయ దిరుగుతూంది.

రామన్నగారు తోటలో అడుగు పెట్టగానే, పరుగులు తీస్తూన్న పిల్ల, అటునుంచి, దూసుకుంటూ, ఇటే వచ్చింది. రామన్న గారు నడుమొడిసిపట్టి నిలవేశారు. "ఎందుకోయ్ – ఆ పరుగు" అన్నారు.

"నా పరువు దీసేందుకు!–" అంది, తరుముకువచ్చిన తల్లి. "ఏళ్ళొస్తున్నాయ్.... ఏపోణెములేదు. మగరాయుడల్లే, పంచ ఎగకట్టి చూడండి ఆ వేషం. నేజెపితే వినదు. చేజేసుకుందామంటే అందదూ. రేపోమాపో ఓణి వేసుకునే ఈడు!"

లంగాయే కట్టందే!

రెబటల్లే ఉంటే, లంగా బాగుండదట. గుమ్మటం లాగుండాలట! తనకు బాగుండదట తా నిలాగే ఉంటుందట!

ఏ పెట్లన్నా, ఏమేరంగా, ఏదే నీ కూతురు? అంటే ఏం జెప్పేది? ఈ కుమ్మరాం. అని జెప్పేదా? నా ఇల్లు నాతోనే జెల్లు!

ఇహ నా వల్ల కాదు. ఎవరివల్లాకాదు. మంచి రోజు చూసి ఆ రెక్క విరిచికట్టి, ఆ రామన్నగారి దగ్గర కీడ్చుకు పోతా? ఈ తిక్క, అయనొక్కడే కుదిర్చేది! ఓసే పెద్దీ, నా స్వామిరంగా, వారు ఏకళనన్నా ఉండి, నీమీద చెయ్యేస్తే, నీకు ఏనుగుమొత్తంత మొత్తొచ్చి, గున్నల్లే కూర్చున్న చోటనుంచి లేవలేకపోతే, అప్పుడు నా కళ్ళు చల్లగా ఉంటాయే! అంతే నీ కిదే మందు" అంది.

రామన్నగారు నవ్వి, "అవును అదే మందు!" అని పిల్లదాని వెన్ను నిమిరి, నడుంతట్టి, "పిల్లా! నీ కా ఘనత కావలసినంత! నా మనసుతో మోసుకు వచ్చాను. నీ వెన్ను మీద వేశాను! పై మాసంలో లంగాకట్టు. పై నెలలో ఓణి వేసుకో! నడుమలాగే ఉండనీ, నాగరీకత హెచ్చనీ. ఇదిగో నమ్మ నీ పిల్ల. నీ ఇల్లు నీతోనే చెల్లు కాదులే! రాముడు, కానియ్యడులే!

ఎదుటసాని లేందీ, ఎలా ఊరేగుతాడు? గరుడ వాహనం కదలనియ్యడుగా? ఆ... ఇక, అమ్మ వెంట, ఇంట్లోకి పోవే పిల్లా! ఎండ తగలకుండా ఉంటే

రేపీపాటికల్లా వెన్న ముద్దల్లే ఉండేవు. నీడపట్టున ఉంటే, నీటు పెరుగుతుంది. వెన్నెల్లో తిరిగితే, కన్ను పెరుగుతుంది. ఓణి వేసుకోంగనే వయ్యారం వస్తుంది. కులికి కులికి, కోటికి పడగెత్తవే ------" అంటూ తల తడిమారు.

దానికి మొగాన కళ, చూపుల్లో రవంత బిడియం. రంగసాని గమనించి, "అయ్యా, మీరెవరో దేవుడల్లే వచ్చారు!" అంది!-

"దేవుణ్ణి కాను రాముణ్ణి"

"అంటే?"

"వాణ్ణే. నీవన్న వాణ్ణే. తురగావారి రాముణ్ణి!"

"అయ్యా! అయ్యా, ఏమిటి నేను చేసుకున్న పుణ్యం!"

"మా తోటలే నాగేంద్రులవారు, విహరించే ప్రదేశంలో ఓ నాలుగు చంపకం మొక్కలు వేయడం."

"అంతకన్ననా, అయ్యా! అందుకోసం తమరు రావాలా? తమ సెలవైందంటే, యీ తోట బళ్ళకెక్కించి నేను తీసుకురానా?"

"తోట తరలించుకు వస్తే, నీ చిన్నదాని సిగలోకి పూవులెక్కడనుంచి తెచ్చేవే! నాగేంద్రుడికివి చాలులే!"

"తమచిత్తమయ్యా! అయ్యా, మరి, నా బిడ్డ...."

"నీ పెద్దరికం నిలిపేనులే. అది కోరింది రాముడిచ్చాడు. నీవు కోరింది అది కొల్లగొంటుంది."

రామన్న గారి తోటలో, నాగేంద్ర విహారానికి చంపక వీథి ఏర్పడ్డదాయెను.

ఒకనాడు... వారు యథా ప్రకారం అరుగుమీద కూర్చునిఉన్న సమయాన, ఓ పాతికముప్పై ఏళ్ళ బ్రాహ్మణుడు అంగవస్త్రధారి, మాసినగడ్డంతో, రుసరుస, దారిని పోతూ, "రామన్నగారి యిల్లెక్కడయ్యా!" అని ఓ కేక వేశాడు.

"ఏ రామన్న?"

"ఏ రామన్నా, యీ ఊరి మొత్తానికి ఏ రామన్నున్నాడు..."

"ఓ, వాడా! ఎవరినడిగినా చెపుతారు!"

"అహ నువ్వందరిలో జమ కావన్నమాట"

"కానులే. మాట! నీ పేరు?..."

"ఎవరినడిగినా చెపుతారు!"

"నీ పేరు నీదగ్గిర లేదా?---"

"దేశం మీదుంది!" ఆ బ్రాహ్మణుడు కొంచెం పొగరుమోతుగా అనేసి పోయినాడు. రామన్నగారు పోనిచ్చారు.

ఆనాడు.... సంజె ముదిరిన తరువాత, రామన్నగారూ, శివయ్యా, తోట మొగదలకు వచ్చేసరికి, అక్కడో అడ్డల పాలకీ దిగిఉంది! ఒక బోయీ, వీరిని చూసి పరుగువచ్చి, "అయ్యా, పాలకీలో మా రాణీగారున్నారు. దాహమైంది. మా చేతి నీరు పుచ్చుకోరు. ఏం చెయ్యమన్నారు?" అన్నాడు.

"దయచేయమను, సలక్షణంగా, కొంచెంసేపు విశ్రమించి, దాహం తీర్చుకోవచ్చు" అన్నాడు శివయ్య.

"వారు పాలకీ విడిచిరారు."

"పరువు విడిచి వీరూ రారు!---"

"వారు మా కంట పడరాదయ్యా!"

'మీరు అటు పొండయ్యా! మీ రాణీగారు, వయసు మళ్ళిన వారైతే, మా తోబుట్టువుతో సమానం. చిన్నవారైతే, మా మనుమరాలితో సమానం. మా వద్ద యీ తెరచాటెందుకబ్బీ! మీరు పొండి! అమ్మాయ్, రాణీగారూ, యిలా రా అమ్మా!' అన్నారు శివయ్యగారు, పాలకీ ప్రాంతాలకు వెళ్ళి.

రాణీగారు, తెరతొలగించుకుని వచ్చారు.

"ఆహా! దేవకన్యలాగున్నావు మా తల్లి - యీ వెన్నెల నీ కోసమే వచ్చినట్లుందేమ్మా" - అన్నారు శివయ్య.

"ఏవయ్యా బ్రాహ్మడా, ఏలినవారము, నీవు అని అంటున్నావా?--

ఎన్నడూ రాజదర్శనానికి పోలేదా? నీకు ఎవరిశెలా మరియాద చేయాలో తెలిసినట్టులేదే!"

"మాకు, తెలియదమ్మా, మన్నించండి. ఏం మర్యాదల కోరేరో సెలవిప్పించండి."

"మాకు దాహ మౌతున్నదని, సేవకులు మనవి చేశారుగా, మేము యీ కటిక నేలమీద మా పాదము మోపము మీరు పోయి, తెండి!"

"మీరు పుచ్చుకునే గ్రుక్కెడు దాహానికి యిద్దరెందుకమ్మా! మా రామన్న పోతాడులే. రాణీగారూ, మాతోటలో వెండిపాత్రలూ, భమిడి పాత్రలూ లేవు. ఆకుదొన్నెతో దాహం పుచ్చుకునేందుకు తాము అంగీకరించాలి."

'మంచిది, ఆ బ్రాహ్మడిని వేగిరం రమ్మను.'

రామన్న గారు తిరిగి వెళ్ళాడు.

"ఏమయ్యా" అన్నారు రాణీగారు.

"అమ్మా!"

"ఆ వెళ్ళిన బ్రాహ్మడికి వినయమేలేదే, మా సన్నిధిలో తలవంచుకుని నిలుచుండడేం? బిచ్చ మెత్తుకుని బతికే వాడికంత తలబిరుసుతనమేం?"

"అమ్మా! రాణీగారూ, వాడుబిరుసో, మెత్తనో తమకేల! ఆడపిల్ల ఎవరైనా, ఆ సీతామ్మవారేఅని, నే అనుకుంటాను. తాము అన్నదానికి అందువల్లనే ఆగ్రహం రాలేదు. అమ్మా! తమకు, ఆకలా, కేవలం దాహమేనా? దాహమే అయితే, యిలా చిరాకుండకపోను."

"బ్రాహ్మడా, నీవు నోరెత్తకు."

-- శివయ్య, తామసం అణచుకుని ఊరకున్నాడు.

రామన్న దొన్నెలో నీరు పట్టి తెచ్చాడు. అందించబోయినాడు. రాణీగారికి మరింత ఆగ్రహం వచ్చింది.

"బ్రాహ్మడా! అగక్కడ! మాకు అందించే అర్హత నీకున్నదా?

మీ ఉత్తరీయాలు అక్కడ పరచి, అది, అక్కడ ఉంచు. కళ్ళు మూసుకు వెనుదిరుగు."

వారు, అలాగే చేశారు. రాణీగారు అందుకుని దాహం తీర్చుకుని, ఒక కాసు ఉత్తరీయాల మీదికి విసిరేసి, "తీసుకు సెలవు పుచ్చుకోండి" అన్నారు.

శివయ్య "తమరెవరో సెలవిచ్చారు కాదు," అనగా, రాణీగారు --

"మేము సెలవియ్యాలా? ఎవరినడిగినా తెలుస్తుంది" అంటూ వెనుదిరిగారు. రామన్నగారు పకపక నవ్వుతూ, రాణీగారి చేయందుకుని "ఒరే!" అన్నాడు. రాణీగారు, "శివయ్యబాబూ పాత దాసుణ్ణి భాగోతుల బుచ్చిగాణ్ణి!" అంటూ సాష్టాంగపడి, లేచి, "మీ ఉభయుల దర్శనంచేస్తే తరించుతానని, మా మేనమామ చెప్పాడు. పంపాడు. ఏదో నా కూసు విద్య మీరు చిత్తగించాలని యీ అవకతవక చేశాను ---" అని చేతులు జోడించాడు.

శివయ్య వాణ్ణి కౌగిలించుకుని, "నేనూ, వీడూ నీ ఖ్యాతి విన్నామురా - నీ మేనమామవున్నాడే. మాలో ఒకడురా. నీవు మాకూ అల్లుడివేరా! అల్లుడొచ్చి మావల భరతం పట్టడం. ఆనందంగా ఉందిరా, అబ్బీ! పదనాయనా పోదాం."

"మా మామలు యీ కటికినేలపై పాదము మోపరాదు. పాలకీ ఎక్కవలె.... యీ అల్లుడు, ఓ హూం -- అని కూత పట్టవలె" అన్నాడు బుచ్చిగాడు. రాణీగారల్లే అన్నంతా చేశాడు.

"వచ్చినందుకు ఒక్క పది రోజులుండిపోరా" అన్నాడు రామన్న.

"పది రోజులు కాదు. పొమ్మనేదాక ఉంటా! మీ అమ్మాయినీ, పిల్లల్నీ రప్పిస్తే."

-- అలాగే ఒక్క మాసం ఉన్నాడు. వారానికో సారి తన విద్య చూపించేవాడు. అందుకోసం చుట్టుప్రక్కల గ్రామాల ప్రజ, అక్కడే ఉండేది.

రామన్నగారు అన్నాడు -- "నీ వేషం చూచి, మగవాళ్ళకు మతులుపోతున్నాయిరా. ఆ బ్రహ్మ నిన్ను ఆడదాన్నిగా ఎందుకు పుట్టించలేదురా? పోనీ యిలాగే పుట్టినా, ఆ వేషం కట్టేక్షణాన అన్నా ఒక కొంచెం ఆ పోణిమి నీ కీయలేకపోయినా డేమిరా?... మన ఎరికను యిలాటి రెండు మూడు లోపాలు కనబడుతున్నాయి. అందుకే కాబోలు ఆయన అపూజ్యుడైనాడు" అంటూ ఆ ముక్కలే పద్యం కట్టారు.

"శివయ్యమావా. యీ మామ పద్య మిచ్చాడు. అల్లుడికి, నీవేమి యిస్తావు?"

-- "నా తంబుర చిరతలు, నాయనా. ఎన్నటికో ఓ నాటికి, నీకూ, యిప్పటి శక్తీ ఉత్సాహం తగ్గుతుంది. ఈ వేషాలు పోయే వయసు దాటుతుంది. అప్పుడన్నా ఓ పిల్ల పాపతో వచ్చి, రాముణ్ణి నమ్ముకుని పడుండరా. వేదపారాయణ చేసుకొనేచోట, రాముడు, వెలసినచోట, నీ వంశాభివృద్ధి అవుతుందిరా" అన్నాడు శివయ్య.

వారి పాదాలు కళ్ళకు అద్దుకుని, సెలవు తీసుకున్నాడు, బుచ్చిగాడు...

అప్పటికి రెండేళ్ళాయె -- కాటకం.

వాన వెనకబట్టె, గింజ రాలకపాయె.

రామన్న గారి భూమి యావత్తూ, అనగా, జంటుపల్లి, పండకపాయె. కాని, ఊరికి చింత లేకపాయె. వారింట, నిలవ ఉన్న గింజలు ఊరికి సరిపాయె.

కాని, అలా కాలం వెళ్ళబుచ్చనియ్యరే. ఏలేవారు!

ప్రజలకు వారిసిబ్బందీ వత్తిడి, ఎక్కువాయె.

ఏమున్నది యిచ్చేందుకు? పండని చేలూ, పాటి దిబ్బలూ, నిండుకున్న గాదెలూ, ఎండిపోయిన మూగ జీవాలూ.

ఊరు రామన్న దగ్గరకు వచ్చింది. "పరగణా విడిచి పోతే యీ ఒత్తిడి ఉండదండీ." రామన్న "మంచిదే" అన్నాడు. "కాని యింతకాలం వారిపాలనలో ఉన్నాము. ప్రభువులని గౌరవించాము. వెళ్ళేటప్పుడు చెప్పి వెళ్ళడం ధర్మం.

వెంటనే దర్శనమైతే మేలే! కాక, ఆటంకం కలిగిందా, వారికి ఈ వర్తమానం అందేదాకా, అక్కడే ఉండండి. అక్కడే పరుండండి కలో గంజో అక్కడే కాచుకు తాగవచ్చు" అనీ అన్నాడు. ఊరివారు అలాగే చేశారు. వీళ్ళ ఎదుట పడటానికి జమీందారులు జంకారు వాళ్ళను తరిమి వేయించేందుకు వెనకాడారు. అయినా వాళ్ళ అవస్థ ఏమిటో అర్థం చేసుకునేందుకు, మధ్యవాళ్ళు అవకాశం కల్పించకపోగా, యిదంతా ఆ రామన్న ప్రోద్బలం. తమ మీదికి దండు పంపాడు అని, మనవి చేశారు. జమీందారుకు తామసం వచ్చింది. ఈ మూకను చెల్లాచెదరు చేసి, రామన్నను యీడ్చుకు రమ్మన్నాడు.

అప్పుడు రాణీవాసమున్న కేతకి గంగి, నాగుపామల్లే లేచింది. "రామన్న గారికి ఆ అవమానం చేశావో, ప్రజలు నిన్ను బ్రతకనీరు" అంది. వారు పెడసరంగా నవ్వారు. భటులను ప్రజల మీదికి దూకమన్నారు.

వాళ్ళు దూకారు. చిక్కున బడ్డారు. వాళ్ళని, అందరూ అక్కడి స్తంభాలకి విరిచి కట్టారు.

కొందరు ఆ ఆవేశంలో కోటలోకి జొరబడపోయినారు. అంతలో తెలివి తెచ్చుకుని, రామన్న గారి ఆజ్ఞ లేదు కదా, అని, ఉన్నచోటే ఆగిపోయినారు.

జమీందారు లోన గడగడలాడి పోతున్నారు. గంగాయ్ ధైర్యం చెప్పి, రామన్నగారి వద్దకు వచ్చి, వీన్నవించుకుంది. వారు లేచారు. "ఒరే శివుడూ, అలా వెళ్ళి వస్తారా" -- అన్నారు, లోపలికి వెళ్ళి.

"ఎలా...?"

"అలా దివాణం దాకా?"

"ఎందుకూ?"

"ఏలినవారి..."

"దర్శనానికా?"

"దోషమా..."

"తిండికి లేదని దేవిరింపా?"

"మరో దేవురింపుకు."

"రామా! రామ కవి కుంజరు హస్తము క్రిందు చేసి తాపండక బంటుపల్లి. అది పండెనా... యీ కనుమూల ధారుణీ మండల నాథుబోలు ఒక మానవ మాత్రుని వేడబోవునే..." అని వాపోయినాడు శివయ్య.

"శివుడూ, వాల్మీకుల వారికిమల్లే, కన్నీరుతో కవనమొచ్చిందిరా, నీకు!" అని నవ్వుకుంటూ శివయ్య మొర్రో మంటున్నా వినిపించుకోకుండా, దివాణానికి జేరుకుని, ఆ పరివారం కట్లు విప్పించి, తాను వచ్చానని, లోనికి వర్తమానం పంపించారు. జమీందారు వణుక్కుంటూ వచ్చాడు. రామన్న వారిని చూచి

చేజాపి, "ఏలినవారూ, యాచిస్తున్నాను. కోరినది దయచేయండి. నేకోరినది వీరి మీద తమ కటాక్షము! ఇంతకాలమూ మీ పరివారము మిమ్మల్ని బంది చేసింది. మీ ప్రజలకు మిమ్మల్ని దూరం చేసింది.

కోటలో ఉంటిరి. పరగణా పండెనో, ఎండెనో మీకు ఎరుక లేకపోయింది. వీరు మీ మీదకు దండు రాలేదు. తమ సన్నిధిలో మొరపెట్టుకుందామని వచ్చారు. నేనే పంపాను.

ఎలాగూ కోట వెలుపలికి దయచేశారు కనుక, మన గ్రామాల సౌభాగ్యం తిలకించి రండి. నేను తమ వెంట వచ్చేను. చేలుగావవి నెర్రెలు. ఒక గింజలేదు. నీటి చుక్కలేదు. చిత్తగించండి. ఇందులో తమ పాలు స్వీకరించండి" అన్నాడు.

--అలాగే తీసుకువెళ్ళి పరగణాఅంతా వెంట ఉండ, చూపించాడు. జమీందారు కంట ఏకధార! "రామన్న గారూ!" అంటూ, వారిపాదముల తడిపి వేశారు. రామన్న గారు నవ్వారు "ఏలినవారూ, మీ కన్నీట తడిసింది నేల. యిక కరవుండదు" అన్నారు. అప్పుడే ఓ దిక్కునుంచి కారుకమ్ముకొస్తూంది. నాగేంద్రుణ్ణి స్మరించారు, రామన్నగారు కుంభవృష్టి తడిసి, మనిషైనారు, ఏలిన వారు.

ఆ ఊరు లేదు ఆ మేరకిప్పుడు పేరు లేదు. రామన్న గారు కూర్చున్న ఆ అరుగు లేదు. ఆ తోట లేదు. ఆ పుట్టలో ఆ నాగేంద్రుడున్నాడు. ప్రజల జ్ఞాపకంలో వారున్నారు! వారి ఆనంద మున్నది!

★ ★ ★